

مؤسسه اطلس تاریخ شیعه
تأسیس ۱۳۸۲

تحت اشراف

حضرت آیت الله عزیز خوشوقت دام ظلّه

مدیر پروژه

ابوالفضل بنائی کاشی

گروه نویسندگان

سر گروه: ابوالفضل بنائی کاشی
سید جلال جمالی
سید کمال جمالی
محمدجواد بهشتی
احمد اکرامی
علی رضا اعلایی
محمدصادق دسترنجی
مهدی احمدی
سید مصطفی باقی زاده بافقی
احمد مؤمنی تیکدري

گروه پژوهش های جغرافیای تاریخی

سر گروه: سید جلال جمالی
علیرضا محمدی نژاد
سید محمد رفعتی پور
فضل الله امین زاده
مهدی گرجی چالسپاری

ناظر فنی جغرافیا

دکتر عیسی گلوردی

وایرستار

مجید حیدری فر
حسین حبیبی

طراحی و صفحه آرایی

مسعود سپهر / پدram حربی

خط روی جلد

استاد غلامحسین امیرخانی

خط سرفصل ها

استاد حسین غلامی

تذهیب طرح جلد

استاد سعید غلامی

ناظر و مشاور هنری طرح جلد

استاد علی کبیری

امور رایانه و حروف نگاری

سعید اوتارخانی
عباس اوتارخانی
سید جواد جمالی

علیرضا عیسی آبادی
مسعود شیرى
سعید ارمغان
احمد جمالی
امیر محمدی نژاد
سید مالک زین العابدین
محمد رضا فضلی
محمد دسترنجی
مصطفی مهدوی روش

با سپاسگزاری از

آیت الله العظمی جعفر سبحانی
آیت الله سید جعفر مرتضی عاملی
آیت الله محمد صادق نجمی
دکتر محسن پرویز
محمدحسین استادآقا
حسین یوسفی
سید محمد مرتضی عاملی
سید رضا مرتضی عاملی
سید رسول موسوی نژادیان
حسن زنده دل
مهدی معینی
حسین جعفری
مجتبی عینی
حامد طالبی
محمد علی برکتین
بیژن حسین زاده
مهدی خداداد
جلیل صفری
امیر عطاء الله جباری
دکتر حسین رحمانی
هادی عسکری
علی شفیعی
مهدی حجتی پور
رحیم حسین آفروش
احمد امیرباقری
مرتضی کیان
محمدحامد کولجی

و با قدردانی از نهادهای

مرکز تحقیقات ایثار (قم)
کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران (قم)
کتابخانه تخصصی حج و زیارت (قم)
سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (تهران)
اداره کل فرهنگ و ارشاد استان قم
بنیاد دائرة المعارف اسلامی (تهران)

از پراهمیت‌ترین ابزارهای فهم دین یکی پرداختن به تاریخ پیشوایان دین با بهره‌گیری از منابع اصیل، و دیگری درنگ درباره قرائن زمانی و مکانی است که منابع اصلی دین (قرآن و روایات معصومان علیهم‌السلام) در میانه آن پدیدار شده است. بینش صحیح دینی بدون توجه به این دو ابزار ناممکن بوده و با خطاهای بسیار همراه است؛ خطاهایی که ریشه در ذهنیت‌ها و پیش‌فرض‌های متأثر از محیط دارد.

از جانی دیگر، به رغم آن‌که جغرافیای تاریخی متعلق به دوره ظهور اسلام و سه قرن نخستین هجری به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های ترسیم‌کننده محیط پیدایش اسلام و دوره پیشوایان، نقش ارزنده و ویژه‌ای در شکل‌گیری قرائن یاد شده دارد، اما تاکنون توجهی فراخور اهمیتش بدان نشده است.

امروزه با گسترده شدن امکانات پژوهش در این زمینه‌ها، بستر برای اهتمام بیش‌تر به تاریخ پیشوایان دینی با پرداختن به قرائن زمانی و مکانی نزول قرآن و صدور روایات و نیز توجه ویژه به جغرافیای تاریخی این دوره، فراهم آمده است.

طرح اطلس تاریخ اسلام بی‌تردید گامی بدیع و مؤثر در راستای تحقق بخشیدن به انتظارات موجود در این زمینه، می‌تواند باشد. بهره‌گیری از منابع پرتعداد تاریخی و جغرافیایی اعم از منابع کهن و منابع جدید و به کار گرفتن مؤلفه‌های دیداری از قبیل نقشه و تصویر و ارائه ساختاری بدیع، این اطلس را ممتاز ساخته است. اهتمام بر حفظ کیفیت طرح اطلس تاریخ اسلام و استمرار آن تا آغاز غیبت کبرا می‌تواند روشنی‌بخش زوایای مبهمی از این دوره تاریخی مهم باشد، همچنان‌که می‌توان اطلس تاریخ اسلام را گامی ابتدائی و آغازی برای پژوهش‌های بعدی دانست.

انشاءالله مورد رضایت و قبول پروردگار واقع شود.

عزیز خوشوقت
تهران
۲۷ شوال ۱۴۳۰

تقریظ آیت الله علامه سید جعفر مرتضی عاملی دام ظلّه

بسم الله الرحمن الرحيم

و الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على محمد و آله الطاهرين

و بعد؛ فإن أكثر الناس إدراكاً لقيمة هذا الكتاب هم أولئك العارفون بتواريخ الأمم والشعوب، الواقفون على تقلبات أحوالها، و تبدلات أوضاعها.

حيث إن من يراقب حركة الناس في مختلف المجالات الحياتية يرى كيف أن حركتهم الدائبة عبر الدهور و العصور تترك آثاراً سلبية في كثير من الأحيان على سلامة ما يحكي لنا حركة التاريخ، و على درجة وضوحه، ثم على بوصلته في مساره العام، لأن طول الزمن، و تعاقب الأحداث، يصاحبه في الأكثر عبث و تصرف في المعالم و الآثار، و تراجع متواصل للتوهج العاطفي الذي يحفظ علاقة الإنسان بتاريخه حيث ينتهي الأمر بنسيان كثير من أحداث، أو بتحريف كثير من تفاصيلها، و اندراس معالمها أو تشويه تلك المعالم، أو اختلاس وضوحها.

فكان لابد من السعي للحفاظ على ما يمكن حفظه من شواهد و علامات، و آثار و تسميات، و تفاصيل و مجملات، و من قيود و حدود للكليات و الجزئيات، لكي لا تعود الواضحات مبهمات، و لا يضعها ذلك على طريق النسيان أو التجاهل، أو بخرجها من دائرة التداول، حيث يبطل دورها في حفظ المسار، أو في ضبط الأمور حيث تحتاج إليها في ذلك.

و هذا كله يوضح لنا قيمة هذا الكتاب، الذي أريد أن يكون له دور في مواجهة هذا الخطر، من حيث أنه يسهم في حفظ بعض معالم الأحداث التاريخية، التي كان لابد من العمل على حفظها منذ وقت طويل.

و نحن إذ نعتز بهذه المبادرة، و نثمن و نقدر هذه المبادرة، من حيث أنها حملت معها سعيًا عملياً حثيثاً لحفظ المعالم و الآثار، حتى في الأسماء و البقاع و الأماكن، و تحديد حدودها، و احياء و اظهار معالمها و رسومها. فإننا نرى أن هذا العمل المبارك، حتى لو ظهرت فيه بعض الثغرات يبقى عملاً رائداً، و هادفاً، و جليلاً... و تبقى تلك الثغرات ان وجدت عاجزة عن أن تلحق به أي وهن أو ضعف. بل ستكون هي عرضة للملاحقة المرة من قبل الباحثين و العاملين المخلصين، المهتمين بالإجهاز عليها، و قطع كل قرن نجم منها، و محو كل ظل ظهر لها. حين تشرق شمس المعرفة، التي تجعلها هي وظلها في خبر كان، في كل عصر و زمان.

فبورك جهد هؤلاء الإخوة، و شكر الله سعيهم، و حباهم منه بالتأييد، و التوفيق و التسديد، و ثبتهم الله على طريق ذات الشوكة التي يحب الله سالكيها... والحمد لله، وصلاته و سلامه على عباده الذين اصطفى محمد و آله الطاهرين عليهم السلام.

حرر بتاريخ ٨ شهر رمضان المبارك ١٤٢٨ هـ . ق

بيروت

جعفر مرتضی عاملی

عامله الله بلطفه و إحسانه

به نام خدای بخشاینده و مهربان

سپاس و ستایش خدای را سزد که پروردگار جهانیان است و درود و سلام باد بر محمد صلی الله علیه و آله و خاندان پاک او علیهم السلام.

ارزش و جایگاه این کتاب را بی شک آنان دانند که تاریخ ملت‌ها و اقوام را به خوبی می‌شناسند و بر دگرگونی حالات و تغییر اوضاع آن‌ها واقفند.

گو آن‌کس که نظاره‌گر سیر انسان‌ها در ابعاد گوناگون زندگی است، به نیکی می‌داند که چگونه حرکت پاینده و مستمر آن‌ها در گذر روزگار، در بسیاری از اوقات، آثار زیانباری بر چهره تاریخ و نیز روند عمومی آن وارد می‌سازد؛ چرا که گذشت زمان و پیوستگی رخدادها در بسیاری از موارد، با نبود و دگرگونی آثار و نشانه‌های تاریخی و نیز پسرفت تدریجی و مستمر عواطف انسانی که رابطه او را با تاریخ و گذشته‌اش نگاه می‌دارد، همراه است؛ به گونه‌ای که بسیاری از رخدادها و مهمت تاریخی به دست فراموشی سپرده شده یا بسیاری از جزئیات آن دستخوش تحریف و تغییر گشته یا بسیاری از نشانه‌ها و آثار متعلق به آن، از میان رفته و یا صورتی کمرنگ و کربه از آن به جای می‌ماند.

پس به ناچار باید تلاشی برای نگاهبانی و محافظت از آثار و شواهد، نشانه‌های تاریخی، نام‌گذاری‌ها، ظرایف و جزئیات تاریخی، و نیز مرزبندی‌ها و تحدیدهای کلی و جزئی صورت می‌گرفت تا مانع از آن شود که نکته‌ها و موضوعات روشن به بوته ایهام درآمده و اسیر فراموشی و ساده‌انگاری گردد، یا به گونه‌ای از دسترس خارج شود و دیگر، جایگاه آن در حفظ دقیق سیر تاریخی و مطالب و مسائل وابسته به آن، کمرنگ یا از دست رفته شود.

آنچه بیان شد، به روشنی ارزش و جایگاه این کتاب [اطلس تاریخ اسلام] را بازگو می‌کند؛ کتابی که خواسته تا در رویارویی با این خطر، نقشی را در حفظ برخی از معالم و آثار مرتبط با رخدادهای تاریخی که بایستی از زمانی بسیار پیشتر در حفظ آن‌ها تلاش و توجه می‌شد، ایفا کند و ما از این جهت به این حرکت بدیع می‌بالیم و آن را ارج می‌نهیم که تلاش عملی سنگین و پی‌گیر در ثبت نشانه‌ها و آثار تاریخی حتی در زمینه نام‌ها و چگونگی نام‌گذاری‌ها، بقعه‌ها، محل‌ها و ترسیم محدوده و رمز آن‌ها و زنده کردن نام و جایگاه آن‌ها داشته است؛ چرا که در دیدگاه ما، بی‌شک این کار خجسته و پر برکت - هر چند اشکالاتی نیز احتمالاً در خود داشته باشد کاری راهبردی، هدفمند و ارزشمند خواهد ماند و هیچ‌گونه وهن و کاستی به سبب اشکالات احتمالی، متوجه آن نخواهد شد. بلکه سزاوار چنین است که آن اشکالات در معرض قرار گیرد تا با پی‌گیری سخت‌کوشانه از سوی پژوهشگران بی‌ریا و تلاشگر، هر شاخه از آن هویدا گردد و هر سایه از آن متعلق به هر خبر و عصر و دوره‌ای که باشد، با پرتوافکنی آفتاب دانش محو گردد.

پس مبارک و خجسته باد تلاش این برادران و خداوند سعی آنان را مشکور دارد و تأییدات و توفیقات خود را نصیب آنان سازد و آنان را در این مسیر پرافتخار که رهروانش را دوست می‌دارد، ثابت قدم بدارد و سپاس سزاوار خداوند است و درود و تحیت او بر بندگان برگزیده‌اش محمد صلی الله علیه و آله و خاندان پاکش علیهم السلام باد.

هشتم رمضان المبارک ١٤٢٨ هـ . ق

بیروت

جعفر مرتضی عاملی

عامله الله بلطفه و احسانه

فهرست مطالب

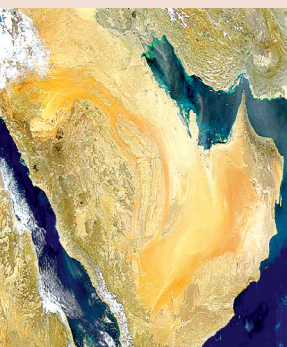
مصر ۶۵
 درآمد ۶۶
 اوضاع مصر در دوران‌های گوناگون ۶۹
 ظهور مسیحیت در مصر ۷۲
 روزگار سخت مسیحیان ۷۴
 مسیحیت، دین رسمی امپراتوری بیزانس ۷۴
 شکاف در مسیحیت ۷۴
 ظهور رُهبانیت و فرقه قبطیه ۷۴
 نظام مالیاتی و اداری مصر در عصر بیزانس ۷۶
 مصر اندکی پیش از ظهور اسلام ۷۸

حبشه ۷۹
 پیشینه حبشه؛ پیوند با شبه‌جزیره ۸۰
 دولت آکسوم ۸۲
 مذهب ۸۹

هند ۹۳
 حکومت ۹۴
 وضع اجتماعی ۹۶
 مذهب ۹۷
 ودا ۹۷
 برهمنی و هندو ۹۹
 چین ۱۰۲
 بودایی ۱۰۴

چین ۱۰۷
 حکومت ۱۰۸
 مذهب ۱۱۲
 مکتب تائو ۱۱۲
 آیین کنفوسیوس ۱۱۴

مهد ظهور اسلام؛ شبه‌جزیره عربستان

جغرافیا ۱۱۹
 شبه‌جزیره عربستان ۱۲۰
 شبه‌جزیره عربستان یا جزیره العرب ۱۲۰
 پیدایش شبه‌جزیره عربستان ۱۲۱
 مرزهای شبه‌جزیره عربستان ۱۲۲

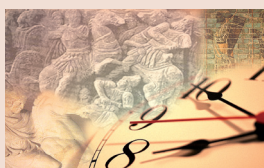
جغرافیای طبیعی شبه‌جزیره عربستان ۱۲۳
 پیشینه طبیعی شبه‌جزیره عربستان ۱۲۴

ناهمواری‌های شبه‌جزیره عربستان ۱۲۵
 درآمد ۱۲۶
 ارتفاعات غربی ۱۲۸
 ارتفاعات شرقی ۱۳۲
 فلات نجد ۱۳۴
 ارتفاعات مکه ۱۳۷
 ناهمواری‌های مدینه ۱۴۳

حرّه‌های شبه‌جزیره عربستان ۱۴۹
 حره‌ها ۱۵۰
 حره‌های یثرب ۱۶۲

صحراهای شبه‌جزیره عربستان ۱۶۷
 درآمد ۱۶۸
 ربع الخالی؛ اقیانوسی از شن ۱۷۲
 صحرای نفود بزرگ ۱۷۵
 دهنّا ۱۷۶
 بیابان شام ۱۷۶

فهرست مطالب ۸

پیش‌نوشتار

درآمد ۱۲
 تاریخ سیاست‌زده یا حقیقت‌محور ۱۳

روند تدوین و روش کار ۱۵
 نقطه آغازین ۱۵
 پیشینه شناسی (منبع یابی) ۱۵
 ساختار موضوعات ۱۵
 رویکرد بخش تدوین گزاره‌های تاریخی ۱۵
 ۱. استناد به منابع اصیل ۱۵
 ب. روشمندی واقع‌نگاری ۱۵
 ج. تناسب با ساختار اطلسی ۱۵
 رویکرد بخش ابعاد زمانی و مکانی اطلس ۱۵
 مرحله یکم: تدوین توصیفات اطلسی (توصیفات زمانی و مکانی) ... ۱۵
 مرحله دوم: تهیه نقشه‌های متناسب با توصیفات اطلسی ۱۶
 وی‌ژگی‌های کلی نقشه‌ها ۱۶
 ۱. دقت فراوان ۱۶
 ۲. استفاده از تصاویر ماهواره‌ای ۱۶
 ۳. ارائه مختصات جغرافیایی ۱۶
 ۴. بهره‌گیری از مقیاس‌های مختلف ۱۶
 ۵. پیچیده نبودن نشان‌ها ۱۶
 ۶. جداسازی نام‌های قدیم و جدید ۱۶
 مرحله سوم: تهیه تصاویر متناسب با توصیفات اطلسی ۱۶

مخاطبان اطلس تاریخ اسلام ۱۷
 نگاهی به جلد نخست ۱۸

زمینه‌ها

بس‌ترهای طبیعی ظهور اسلام ۲۱
 فراروندی بر گاه‌شمار رویدادها ۲۲
 گاه‌شمار رویدادها ۲۳

عصر ظهور اسلام؛ اوضاع جهان در هنگام بعثت

درآمد ۲۶
 ایران ۲۹
 حکومت ۳۰
 نظام اجتماعی ۴۱
 تعلیم و تعلّم ۴۴
 مذهب ۴۵

روم ۵۳
 درآمد ۵۴
 حکومت ۵۶
 مذهب ۶۱

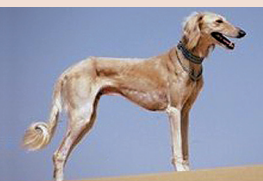

زندگی جانوری در شبه‌جزیره عربستان ۲۸۳
شتر ۲۸۸

اسب ۲۹۲
کاربردهای اسب برای عرب جاهلی ۲۹۳
فُرْسَانُ الْعَرَبِ ۲۹۳
ویژگی‌های «اسب برتر» نزد عرب ۲۹۳
اسب در شعر جاهلی ۲۹۳

استر ۲۹۴
الاغ ۲۹۴
سگ ۲۹۵

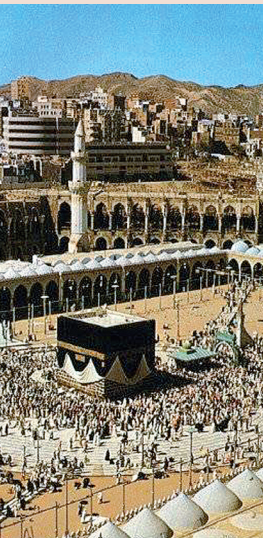
جغرافیای انسانی شبه‌جزیره عربستان ۲۹۷

بخش‌های شبه‌جزیره عربستان ۲۹۹

راه‌های ارتباطی شبه‌جزیره عربستان ۳۰۳

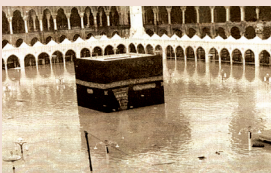
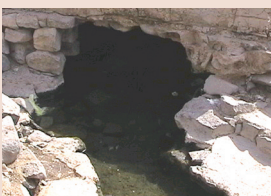
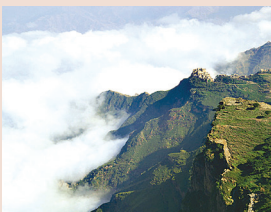
شهرهای مهم شبه‌جزیره عربستان ۳۱۱
درآمد ۳۱۲

مکّه مکّرمه ۳۱۳
درآمد ۳۱۴
نام‌های مکّه ۳۱۶
تاریخ مکّه ۳۱۸
بنای نخستین ۳۱۸
زمانداران مکّه پس از اسماعیل علیه السلام و فرزندانش ۳۲۰
سقوط جُرْهُمِیّان و آغاز حکمرانی خُزاعه ۳۲۰
آغاز استیلای قریش بر مکّه ۳۲۴
مکّه در دوران ریاست قُصَیّ ۳۲۶
منازعات پس از قُصَیّ ۳۲۷
زعامت هاشم ۳۲۸
تنش میان اُمّیه و هاشم ۳۳۰
مکّه پس از هاشم ۳۳۱
دوران زعامت جناب عبدالمُطَّلِب ۳۳۳
حمله ابرهه به مکّه ۳۳۶
عُرْفَةُ الْقَلْبِیس ۳۳۷
ابورغال ۳۴۲

بافت شهری مکّه ۳۴۶
دارالتَّذْوّه ۳۵۹

معادن شبه‌جزیره عربستان ۱۷۷

آب و هوای شبه‌جزیره عربستان ۱۸۵
درآمد ۱۸۶
نگاهی کلیّ به آب و هوای شبه‌جزیره عربستان ۱۸۶
وضعیت جوّی شبه‌جزیره عربستان ۱۸۷
دما و حرارت ۱۸۷
فصل‌های سال ۱۸۸
تابستان ۱۸۸
زمستان ۱۸۸
بهار و پاییز ۱۸۹
بادها ۱۹۰
بادهای اصلی و جهات وزش آن‌ها ۱۹۰
طوفان‌های شن ۱۹۰
باد، در نگاه عرب ۱۹۰
بررسی وضعیت جوّی مناطق شبه‌جزیره عربستان ۱۹۲
۱. کرانه‌های غربی (تَهامه - تَهاّم) ۱۹۲
۲. کرانه‌های شرقی ۱۹۲
۳. نَجْد ۱۹۳
۴. یمن ۱۹۴
۵. حجاز ۱۹۵
مکّه ۱۹۶
یَثْرِب (مدینه) ۱۹۷
طائف ۱۹۷

آب در شبه‌جزیره عربستان ۱۹۹
نگاهی کلیّ به وضعیت آب در شبه‌جزیره عربستان ۱۹۹
نزولات آسمانی در شبه‌جزیره عربستان ۲۰۱
باران در نگاه عرب جاهلی ۲۰۲
سیل‌ها ۲۰۳
آب‌های زیرزمینی ۲۰۴
چشمه‌ها ۲۰۴
چاه‌ها ۲۰۹

وضعیت آب در شهرهای مهم حجاز ۲۱۵
آب در مکّه مکرمه ۲۱۵
باران در مکّه ۲۱۵
سیل در مکّه ۲۱۵
چاه‌های مکّه ۲۱۸

آب در یَثْرِب (مدینه) ۲۲۵
باران ۲۲۵
آب‌های زیرزمینی یثرب ۲۲۵

وادی‌های شبه‌جزیره عربستان ۲۳۹
وادی‌های یَثْرِب (مدینه) ۲۵۳

پوشش گیاهی شبه‌جزیره عربستان ۲۵۹
پوشش گیاهی در یمن ۲۶۲
پوشش گیاهی در حجاز ۲۶۴
پوشش گیاهی در دیگر مناطق شبه‌جزیره ۲۷۰
پوشش گیاهی در بیابان‌های شبه‌جزیره ۲۷۳

درختان میوه ۲۷۵
خرما ۲۷۷
انگور ۲۸۰
حیوانات و سبزیجات ۲۸۲

قلعه‌ها (اُطم‌ها) ۴۱۰
اُطم(قلعه)های یهودیان یثرب ۴۱۲
اُطم (قلعه)های اوسیان ۴۱۴
اُطام خزرجیان ۴۱۶
اُطم ابوَدُجانه ۴۱۸

سَقِیفه ۴۲۰
عَریش (الْأَجِیق) ۴۲۱
مِذْرَاس ۴۲۱

بازارهای یثرب..... ۴۲۲

طائف..... ۴۲۷
نام‌گذاری (تسمیه)..... ۴۲۸
تاریخ طائف..... ۴۳۰
بنی‌مُهَلانِیل..... ۴۳۰
عَمالقه..... ۴۳۰
نُمودیان ۴۳۲
بنی‌ایاد ۴۳۶
بنی‌عَدُوّان ۴۳۶
بنی‌عامر بن صُغْصعه ۴۳۶
تَقِیف..... ۴۳۶
استیلای تَقِیف بر طائف ۴۳۷
تیره‌های تَقِیف..... ۴۴۰
بزرگان تَقِیف..... ۴۴۰
مناسبات طائف با مکه ۴۴۲

بافت شهری طائف ۴۴۶
بارو ۴۴۸
اُطم(قلعه)..... ۴۴۸

پیوست

کتابشناسی جغرافیا (توصیفات اطلسی)..... ۴۴۹

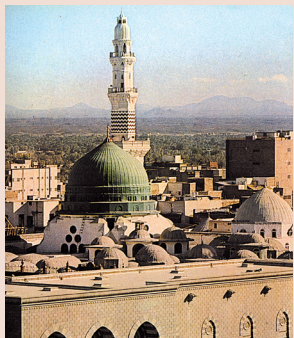

کتابنامه

..... ۴۷۷

یثرب (مدینه منوره) ۳۶۱
درآمد ۳۶۲
نام‌ها و القاب ۳۶۲

تاریخ یثُرب ۳۶۶
نخستین ساکنان یثرب..... ۳۶۶
مهاجرت اقوام یهود ۳۶۸
هجرت اوس و خزرج ۳۷۰
نبردهای اوس و خزرج ۳۷۰
جنگ بُعاث و پیرنگ شدن زمینه پذیرش اسلام در یثرب ۳۷۳

بافت طایفه‌ای یثرب پیش از اسلام ۳۷۴
درآمد ۳۷۴
یهودیان یثرب ۳۷۵
قبایل اوس و خزرج ۳۷۸

قبایل اوس ۳۷۸
قبیله بنی‌عبدالأشهل ۳۷۹
قبیله بنی‌ظفر ۳۸۰
قبیله بنی‌معاویة بن مالک ۳۸۱
قبیله بنی‌خطمه ۳۸۲
قبیله بنی‌وائل ۳۸۳
قبیله بنی‌واقف و بنی‌سالم ۳۸۴
قبیله بنی‌امیة بن زید ۳۸۵
قبیله بنی‌عمرو بن عوف ۳۸۶

قبایل خزرج ۳۸۷
قبیله بنی‌حارث بن خزرج..... ۳۸۸
قبیله بنی‌خُذْره ۳۸۹
قبیله بنی‌بیاضه ۳۹۰
قبیله بنی‌زُرَیق ۳۹۱
قبیله بنی‌ساعده ۳۹۲
قبیله بنی‌مالک بن نَجّار..... ۳۹۳
قبیله بنی‌عدی ۳۹۴
قبیله بنی‌مازن ۳۹۵
قبیله بنی‌دینار ۳۹۶
قبیله بنی‌سلمه ۳۹۷
قبیله بنی‌عُبَید ۳۹۷
قبیله بنی‌خَرام ۳۹۷

قبایل دیگر ۴۰۰
قبیله بنی‌أنثِف ۴۰۰

بافت جمعیتی یثرب (مدینه)..... ۴۰۶

بافت شهری یثرب به هنگام ظهور اسلام ۴۰۷
نگاهی گذرا ۴۰۷

پیش نوشتار